

ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ САНАЦІЇ БАНКІВ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПОБУДОВИ

У статті розглянуто теоретичні підходи до розуміння фінансового механізму та визначено його місце в системі санації суб'єктів господарювання. Автором розроблено фінансовий механізм санації банків із метою підвищення ефективності оздоровлення проблемних банків в умовах кризи.

В статье анализируются теоретические подходы к пониманию финансового механизма и его места в системе санации субъектов хозяйственной деятельности. Автором разработан финансовый механизм санации банков с целью повышения эффективности оздоровления проблемных банков в условиях кризиса.

The article analyses the theoretical approaches to understand the financial mechanism and its place in enterprises' recovery system. The author develops the financial mechanism of banks' recovery in order to improve banks' rehabilitation in condition of the crisis.

Ключові слова: банківська система, фінансовий механізм, санація банків, капіталізація.

Мета санації полягає в досягненні повного фінансового оздоровлення неспроможного боржника та створення передумов для зростання його ринкової вартості в довгостроковому періоді. Проте на практиці досягнути позитивного результату санації вдається не завжди. На наше переконання, це в певній мірі зумовлено неефективністю проміжної ланки між метою та результатом санації – засобів, які використовуються в ході фінансового оздоровлення суб'єктів господарювання, утворюючи фінансовий механізм санації.

Розробка теоретичних основ фінансового механізму санації банків являється ключовою теоретичною проблемою з огляду на необхідність формування цілісного уявлення про санацію та встановлення специфіки кожного оздоровчого засобу. Окрім того, вивчення фінансового механізму санації банків на науково-теоретичному рівні, осмислення його сутності, мети та структури має важливе практичне значення, адже дозволяє істотно вдосконалити процес санації банків і стабілізувати ситуацію в банківській системі.

На сьогодні існують ґрунтовні дослідження проблем функціонування фінансового механізму на макроекономічному рівні (М.М.Артус, О.П.Близнюк, О.Д.Василик, К.Є.Кирнос, О.М.Ковалюк, С.О.Маслова, О.А.Опалов, В.М.Опарін та ін.). Не викликає сумніву доцільність застосування фінансового механізму по відношенню до суб'єктів господарювання (М.М.Артус, А.О.Єпіфанов, К.Є.Кирнос, Д.С.Кисельов, В.П.Москаленко, Г.Г.Нам, О.В.Павловська, О.В.Шипунова). Незважаючи на те, що в банківській справі економічна категорія «фінансовий механізм» використовується часто (Б.Бобиль,

Л.Варода, Ю.О.Заруба, О.Лисянська, Ю.С.Серпенінова), теоретичним проблемам побудови фінансового механізму санації банків приділено незначну увагу, що, на нашу думку, гальмує вдосконалення фінансового оздоровлення банків, особливо в умовах кризи.

Метою статті є розробка фінансового механізму санації банків і визначення його місця в системі санації проблемних установ.

Фінансовий механізм являється самостійною економічною категорією, яка дістала право на існування з переходом економіки на ринкові умови господарювання у зв'язку зі зростанням уваги до фінансів.

На основі аналізу наукової літератури видається можливим узагальнення теоретичних підходів до розуміння сутності фінансового механізму, котрі необхідно враховувати під час розробки фінансового механізму санації банків. Так, фінансовий механізм: (1) виступає засобом досягнення поставлених цілей, тому вважаємо недоречними спроби окремих дослідників включати суб'єкт і об'єкт до складу фінансового механізму, оскільки механізм просторово розміщується між суб'єктом і об'єктом певного явища чи процесу; (2) відображає особливості та ключові напрями реалізації певних процесів та явищ; (3) характеризується структурою, складові якого, з одного боку, націлені на вирішення певних завдань, а з іншого – в комплексі визначають результат функціонування всього механізму. Ефективність фінансового механізму прямо залежить не лише від налаштованості та цілеспрямованості структурних складо-

вих, а й достатності фінансового забезпечення та врахування інтересів усіх суб'єктів фінансових відносин.

На нашу думку, під фінансовим механізмом санації банків необхідно розуміти систему засобів, за допомогою яких відбувається досягнення мети санації. Ключовими аспектами фінансового механізму санації банків є:

розуміння фінансового механізму санації банків як системи (на протипагу домінуючому в економічній літературі підходу до інтерпретації фінансового механізму через сукупність певних елементів), котрій властиві цілісність та функціональність, а множинність її елементів у взаємозв'язку й органічній єдності здатні утворювати нову якість;

інтеграція фінансового механізму в систему санації банків на основі поділу (деталізації) санаційних заходів на засоби; при цьому засіб, охоплюючи матеріальні предмети (знаряддя, інструменти) та дії, виступає системоутворюючим елементом фінансового механізму санації банків.

Важливим теоретичним питанням є визначення співвідношення санації та механізму її реалізації. Санація являється ширшим поняттям і охоплює, крім фінансового механізму, мету, об'єкт, суб'єктів, учасників санації, результати, зовнішні умови функціонування. Значення фінансового механізму санації банків полягає в конкретизації оздоровчого інструментарію, адже являє собою засіб впливу суб'єкта санації на об'єкт задля досягнення поставленої мети. Розглянемо основні складові системи санації суб'єктів господарювання.

Як зазначалося на початку статті, метою санації є забезпечення повного фінансового оздоровлення суб'єкта господарювання та створення передумов для зростання його ринкової вартості в довгостроковому періоді. Перша складова мети санації, безумовно, є основною. Проте в сучасній ринковій економіці коло завдань санації істотно розширюється, в тому числі на основі зміни ставлення наукової думки до кризових явищ. Незважаючи на те, що криза, як правило, супроводжується важкими негативними наслідками, сьогодні вона все частіше розглядається як шанс, поштовх до змін і виходу на якісно новий рівень, джерело колосального потенціалу для розвитку бізнесу. У цьому контексті виправданою є друга складова мети санації, яка цілком і повністю відповідає сучасним уявленням про мету менеджменту – досягнення зростання ринкової вартості бізнесу в довгостроковому періоді.

Об'єктом санації виступає неспроможний суб'єкт господарювання, в тому числі проблемний банк. В економічній літературі висловлюється думка, що санаційні заходи доцільно застосовувати до фінансово стабільних підприємств. На нашу думку, в таких випадках доречніше вести мову про поліпшення чи вдосконалення певних сфер діяльності, зокрема на основі використання інструментарію реструктуризації чи реінжинірингу бізнес-процесів.

Принципова відмінність між суб'єктами й учасниками санації полягає в тому, що перші беруть безпосередню участь у процесі оздоровлення, відіграючи провідну роль, тоді як другі – прямо чи опосередковано пов'язані з об'єктом або суб'єктами санації і своїми діями можуть сприяти реалізації тих чи інших санаційних заходів. Так, на суб'єктів санації банків (власники, інвестори, регулятор, система страхування депозитів, уряд) покладаються функціональні обов'язки здійснення фінансового оздоровлення проблемних установ. Роль учасників санації (вкладники, колекторські, консалтингові, аудиторські фірми, рейтингові агентства) теж не варто применшувати, адже їх дії у великій мірі визначають успіх фінансового оздоровлення банків.

Безумовно, будь-який суб'єкт господарювання функціонує в зовнішньому середовищі. В ринковій економіці вплив зовнішніх умов є визначальним, особливо для банків у контексті активізації глобалізаційних процесів, що в свою чергу вимагає ретельного аналізу бізнес-середовища в ході санації.

Одним із найскладніших моментів під час дослідження системи санації є визначення результату її здійснення, який виступає своєрідним підсумком фінансового оздоровлення неспроможного суб'єкта господарювання. Результат санації дозволяє оцінити її соціально-економічне значення, ефективність у цілому й окремих процесів, причому як по завершенню оздоровлення, так і за наслідками реалізації проміжних етапів. Результат санації перебуває в тісному зв'язку з метою її здійснення. Саме в ланцюгу «мета – результат» актуалізується питання засобу (механізму) реалізації мети, від ефективності якого у великій мірі залежить досягнення позитивного результату санації.

Якщо в публікаціях [1, с.37; 2, с.94] обґрунтовано доцільність формулювання універсального визначення санації суб'єктів господарювання, то механізм реалізації санації доречно адаптувати по відношенню до різних категорій підприємницьких структур із метою максимального врахування специфіки кожного об'єкта санації.

Важливою характеристикою фінансового механізму санації банків являється його будова, або структура. Зауважимо, що виокремлення складових фінансового механізму санації банків є досить умовним. Очевидно, що механізм – динамічна категорія, інструментарій якої розвивається адекватно ускладненню фінансових відносин у ході санації та зовнішнього середовища функціонування суб'єктів господарювання.

Із урахуванням специфіки розвитку фінансової кризи в банках та особливостей їх оздоровлення, фінансовий механізм санації банків умовно можна представити у вигляді чотирьох підсистем – функціональної, фінансової, організаційної й інституційної (див. рисунок).

Схематичне зображення фінансового механізму санації банків відображає в найзагальніших

рисах наш підхід до розуміння його сутності з метою визначення ключових сфер для подальшого вдосконалення фінансового оздоровлення банків. Зауважимо, що майже кожен із зазначених напрямів санації банків має декілька комплексних або альтернативних рішень, вибір яких залежить від фінансового стану проблемного банку та банківської системи.

У процесі санації банків актуалізуються питання оперативного й обґрунтованого прийняття управлінських рішень, що видається можливим за наявності якісного та комплексного інформаційно-аналітичного забезпечення. Це в певній мірі аргументує початок дослідження фінансового механізму санації банків із функціональної складової, яка характеризується універсальністю щодо різних суб'єктів господарювання. Функціональна підсистема фінансового механізму санації банків включає в себе санаційний аудит, планування санаційних заходів, антикризовий фінансовий контролінг, які опосередковують процес санації, виконуючи специфічні функції. Принциповим під час розгляду функціональних санаційних засобів є розуміння того, що вони застосовуються практично одночасно й супроводжують у тій чи іншій мірі весь процес оздоровлення банків, тож послідовність, з якою вони перераховані, є умовною.

Оцінка санаційної спроможності являється важливою ознакою санації банків, адже виступає критерієм прийняття рішення про їх оздоровлення

чи ліквідацію. Визначення потенційної життєздатності банків входить до компетенції санаційного аудиту, в тому числі на основі *Due Diligence*. Хоча позитивний висновок про санаційну спроможність являється вагомим аргументом на користь прийняття рішення про санацію банків, проте зовсім не є гарантією їх життєздатності майбутньому. Санаційний аудит доречно проводити в процесі фінансового оздоровлення банків на постійній основі, зокрема у випадку появи потенційних інвесторів, із метою порівняння планової і фактичної ефективності санації банків й окремих санаційних заходів, під час прийняття рішення щодо продовження, коригування чи припинення санації.

Суттєвому зниженню інформаційних ризиків у ході санації банків сприяє антикризовий фінансовий контролінг. О.О.Терещенко [3, с.84] зазначає, що без запровадження елементів контролінгу виведення підприємства з фінансової кризи неможливе, що, на нашу думку, є актуальним і для банків.

Основоположною складовою фінансового механізму санації банків є планування санаційних заходів. Саме від реалістичності плану санації та його фінансового забезпечення залежить успіх подолання кризи в банках. План санації є дієвим інструментом відновлення довіри до банків, шансом отримання підтримки від регулятора та залучення нових інвесторів. Вважаємо, що важливою характеристикою плану санації в умовах кризи має бути гнучкість.

Фінансовий механізм санації банків

Фінансова підсистема являється центральною складовою механізму санації банків, об'єднуючи засоби, які прямо пов'язані з мобілізацією фінансових ресурсів і впливають на фінансовий стан проблемних банків: підтримання ліквідності, підвищення рівня капіталізації, робота з проблемними активами, реструктуризація зобов'язань та оптимізація витрат.

Одним із перших сигналів кризового стану банків, як правило, являється погіршення показників короткострокової ліквідності. Засобами відновлення ліквідності банків є стимулювання збільшення вхідного грошового потоку, в тому числі на основі отримання кредитів рефінансування, залучення коштів від акціонерів, вкладників, запозичень на міжбанківському й зовнішньому ринках, а також зменшення чи сповільнення вихідного грошового потоку.

Безумовно, підтримання ліквідності в кризових умовах діяльності банків є першочерговим кроком, але він здатний забезпечити лише короткостроковий ефект. Тому важливе значення має реалізація санаційних заходів із підвищення рівня капіталізації банків на основі визначення додаткової потреби в капіталі (з обов'язковим врахуванням можливого відтоку депозитних коштів та обсягу проблемних кредитів).

Капіталізація банків виступає засобом зміцнення їх фінансового стану, відновлення довіри, залучення інвесторів, а також потужним джерелом фінансування інших санаційних заходів. Вона може здійснювати за рахунок внутрішніх джерел (стимулювання капіталізації прибутку, оптимізація витрат, продаж активів) та зовнішніх (збільшення статутного капіталу акціонерами банку, залучення субординованого боргу, продаж банку, капіталізація за участю держави, консолідація тощо). Підвищенню рівня капіталізації банківської системи також сприяє поліпшення якості капіталу та забезпечення достатнього рівня покриття ним ризиків, що приймаються банками, в тому числі на основі вдосконалення структури капіталу [4, с.3].

Потужний інструментарій фінансового оздоровлення банків акумулює в собі робота з проблемними активами, в першу чергу кредитами, яка передбачає відчуження кредитного забезпечення, реструктуризацію боргу, ініціювання процедури банкрутства боржника, продаж проблемних кредитів спеціалізованим приватним і державним агентствам тощо.

До складу фінансової підсистеми механізму санації банків також входять засоби реструктуризації зобов'язань банку перед внутрішніми та зовнішніми кредиторами й оптимізація витрат, яка виступає одним із внутрішніх джерел фінансування оздоровлення банків на основі скорочення вихідного грошового потоку та сприяє підтриманню ліквідності.

Третя підсистема фінансового механізму санації банків має назву організаційної та включає

засоби з оптимізації організаційно-функціональної структури банку, реорганізацію, управління кадровим потенціалом, інформаційними технологіями, реалізація яких помітно стимулює процес фінансового оздоровлення банків. Ця складова механізму є логічним продовженням попередньої і теж наділена потужним санаційним впливом на діяльність проблемних банків.

Загострення кризових явищ вимагає адекватної зміни організаційно-функціональної структури банків та належного управління кадровим потенціалом. Від здатності об'єднати колектив у боротьбі з подоланням кризи та професіоналізму керівництва банків залежить успіх санації. Так, у праці [5, с.605] зазначається, що за наявності ефективного менеджменту та розробки адекватної політики з подолання кризи фінансове оздоровлення банку майже завжди можливе.

У ході санації банків часто актуалізується питання використання інструментарію реорганізації, зокрема в контексті зміцнення капітальної бази банків на основі злиття і приєднання. Іншими перевагами реорганізації банків є збільшення частки банківського ринку та розширення діяльності, можливість виходу на зовнішні ринки запозичення коштів, скорочення витрат тощо. Позитивних результатів під час санації банків можна досягнути завдяки перетворенню; натомість поділ і виділення (виділ) застосовуються рідше.

Важливим напрямом організаційної підсистеми фінансового механізму санації банків є управління інформаційними технологіями: програмне і технічне забезпечення банківської діяльності, засоби інформування персоналу в ході санації, інформаційний PR-менеджмент банку тощо.

Інституційна підсистема фінансового механізму санації банків об'єднує в собі нормативно-правове забезпечення й спеціалізований інструментарій основних суб'єктів та учасників санації банків.

Процедура санації банків детально прописана в системі законів та підзаконних нормативно-правових актів України з метою чіткого регламентування відносин у цій сфері. Очевидно, що від рівня юридичної досконалості нормативно-правового забезпечення та його адекватності економічним реаліям залежить ефективність санації банків, а отже, стабільність банківської системи. У цьому контексті особливо небезпечними є юридичні прогалини та колізії в чинних нормативно-правових актах, які унеможливають або суттєво знижують практичну можливість реалізації тих чи інших санаційних заходів. Тому значний сегмент роботи з удосконалення фінансового механізму санації банків традиційно відводиться усуненню недоліків його нормативно-правового забезпечення.

Найбільш розвинений спеціалізований санаційний інструментарій серед суб'єктів та учасників санації банків знаходиться в арсеналі Національного банку України, а саме політика

рефінансування, проведення валютних аукціонів, введення куратора та призначення тимчасової адміністрації, запровадження мораторію на задоволення вимог кредиторів тощо. Відмітимо, що Національний банк України, зокрема через куратора чи тимчасового адміністратора, може виступати суб'єктом санації банку, проте його спеціалізовані засоби впливу на проблемні банки та банківську систему доцільно розглядати в складі фінансового механізму санації банків. Це в повній мірі стосується спеціалізованого інструментарію інших суб'єктів й учасників санації банків, зокрема уряду (капіталізація банків за участю держави, мораторій на реалізацію заставного майна), системи страхування депозитів, який, на жаль, в Україні малорозвинутий, хоча, як переконує зарубіжний досвід, є досить прогресивним у напрямі вирішення проблем банківської неспроможності.

Таким чином, дослідження проблем фінансового механізму санації банків на науково-теоретичному рівні зумовлено необхідністю вдосконалення практичного інструментарію санації банків із метою стабілізації ситуації в банківській системі. Під час побудови фінансового механізму санації банків доречно відштовхуватися від загальних теоретичних аспектів розуміння сутності й структури фінансового механізму в цілому як засобу досягнення поставлених цілей.

Із урахуванням специфіки розвитку фінансової кризи в банках та особливостей їх оздоровлення, фінансовий механізм санації банків умовно можна представити у вигляді чотирьох підсистем – функціональної, фінансової, організаційної та інституційної; при цьому всі санаційні засоби перебувають у тісному взаємозв'язку, формуючи ком-

плексні або альтернативні шляхи подолання тих чи інших фінансових проблем банків.

Важливою характеристикою фінансового механізму санації банків є його динамічність, у результаті чого оздоровчі засоби розвиваються адекватно ускладненню фінансових відносин у ході санації банків і зовнішнього середовища їх функціонування.

На нашу думку, ключовим напрямом вдосконалення оздоровлення банків в Україні є розвиток інституційної підсистеми фінансового механізму санації банків, насамперед, спеціалізованого інструментарію основних суб'єктів та учасників санації банків, у тому числі на основі вивчення зарубіжного досвіду.

Література:

1. Іщенко О.В. Генеза економічної сутності санації господарюючих суб'єктів / О.В.Іщенко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 10. – С.32 – 37.
2. Іщенко О. Санація та реструктуризація банків: теоретичне розмежування дефініцій / О.Іщенко // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 8. – С.94 – 97.
3. Терещенко О.О. Управління фінансовою санацією підприємств: Підручник / О.О.Терещенко. – К.: КНЕУ, 2006. – 552 с.
4. Міщенко В. Проблеми капіталізації та консолідації банківської системи України / В.Міщенко // Вісник НБУ. – 2008. – № 10. – С.2 – 7.
5. Антикризисное управление предприятиями и банками: [Учеб. пособие для студ. вузов, обучающихся по экон. и инж. спец.] / [Балашов В.Г., Григорьев В.В., Юн Г.Б. и др.] – М.: Дело, 2001. – 839 с.